

Az amerikai–török kapcsolatok elemzése a geopolitikai törekvések tükrében¹

*Analysis of American–Turkish Relations
in the Light of Geopolitical Aspirations*

Varga Esztella

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.1.3

Összefoglaló: A Törökországban 2002-ben kormányra került Igazság és Fejlesztés Pártja (AKP) merőben eltérő külpolitikát folytat, mint az elődei. Ennek egyik okaként említhető a hidegháború végén kialakult, új típusú világrend: a két blokk megszűnésével nagyobb mozgástérhez jutottak az egyes államok, így Törökország is. A 2001-ben megjelent „Stratégiai mélység” című művében fektette le a későbbi külügyminiszter, majd miniszterelnök, Ahmet Davutoğlu az új külpolitikai szemlélet elméleti alapjait. A kötetben hangsúlyos szerepet kapnak mind a geopolitikai, mind a puha hatalomra épülő eszközök. A török befolyás regionális kiterjesztése ennek megfelelően azóta elsősorban gazdasági, kulturális, nyelvi, történelmi (puha hatalmi) eszközökkel történik, illetve a regionális vezető szerepre törekvés is megjelenik. Ankara a szomszédságpolitikájában konfliktusmentességre törekszik (*zero problems policy*), és ahol lehet, mediátorként lép fel. A jelen tanulmány ennek a külpolitikai törekvésnek az amerikai–török kapcsolatokra gyakorolt hatását vizsgálja, elsősorban a 2000-es évek első két évtizedére vonatkozóan.

Kulcsszavak: geopolitika, puha hatalom, USA, Törökország

Abstract: *The governing Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) has introduced a completely new approach in the foreign policy of Turkey. After the Cold War and the end of the bipolar world, a new world order was formed, where many countries have experienced wider foreign policy opportunities than before, including Turkey. In his book “Strategic Depth,” published in 2001, the later minister of foreign affairs then prime minister, Ahmet Davutoğlu laid down*

1 A kutatás az MNB Kutatási Kiválósági Díjának támogatásával készült.

the foundations of this foreign policy, giving emphasis to geopolitical and soft power elements. The regional influence of Turkey is enhanced by using economic, cultural, historical (soft power) elements, aiming to become the leader in the region. In the neighborhood policy, the "zero problems policy" is used to avoid conflicts, and Turkey aims to take the role of the mediator wherever possible. The present study focuses on this new Turkish foreign policy and its effect on the American–Turkish relations especially in the first two decades of the 2000's.

Keywords: geopolitics, soft power, USA, Turkey

Bevezetés

A 21. század eleji török külpolitikai gondolkodás legmeghatározóbb alakja Ahmet Davutoğlu, aki előbb külügyminiszterként, majd miniszterelnökként is fontos szerepet töltött be Törökország külpolitika irányvonalának a meghatározásában, sőt a 2001-ben megjelent „Stratégiai mélység” című munkája vált annak alapjává. A műben a török befolyás geopolitikai típusú megközelítését vezette be, s ahhoz az Oszmán Birodalom befolyási övezetét, kiterjedését vette mintául. A geopolitikai elméletek fejlődésével, illetve a hidegháború utáni világrend kialakulásával a geopolitikai gondolkodás ötdimenzióssá vált, és ez Davutoğlu munkájában is tükröződik.

A török befolyás regionális kiterjesztése elsősorban gazdasági, kulturális, nyelvi, történelmi (puha hatalmi) eszközökkel történik, illetve a térségbeli vezető szerepre való törekvés is megjelenik. Ankar a szomszédságpolitikájában konfliktusmentességre törekszik (*zero problems policy*), és ahol lehet, mediátorként lép fel. A tanulmány ennek a külpolitikai törekvésnek az amerikai–török kapcsolatokra gyakorolt hatását vizsgálja, elsősorban a hidegháborút követő évtizedekre vonatkozóan. Azt megelőzően a két szövetséges állam pozitív bilaterális relációval és hasonló külpolitikai célokkal rendelkezett, azonban a regionális konfliktusok kiéleződése és az egyes esetekben megjelenő érdekkülönbségek konfliktushoz vezettek közöttük.

A 21. század eleje óta egyre élesebben kezdenek elválni egymástól a török és az amerikai érdekek, ami főként a Törökországban a 2002-es

választások eredményeként hatalomra került Igazság és Fejlődés Pártja (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP) kormányzásához köthető. A két fél közti ellentétek a NATO-n belül is konfliktushoz vezettek: számos területen egyre inkább érzékelhető a feszültség. A tanulmány a geopolitikai elméletek áttekintése után a török külpolitika változásának a rövid történeti áttekintését adja, majd a problémák feltárására fókuszálva mutatja be Törökországnak a transzatlanti relációban betöltött jelenlegi helyét. A török külpolitika elemzése során a neooszmánizmus jegyeinek a bemutatására is kitérünk, amihez Davutoğlu „Stratégiai mélység” című művét vesszük alapul.

Elméleti keret

A tanulmány elsősorban a Davutoğlu könyvében lefektetett elméleti alapokat veszi számításba a török külpolitikai törekvések elemzése során, így leginkább azokat a geopolitikai elméleteket mutatja be, amelyekre az támaszkodott. Mivel azok éppen a geopolitikai gondolkodás klasszikus elméletei, így a korai gondolkodók műveit összegezzük az alábbiakban.

A globális geopolitikai és geostratégiai elméletek kialakulása csak a világ pontos megismerése és a modern földrajztudomány kialakulása után vált lehetségessé, és ezek az elméletek a nagyhatalmak számára kétféle célt szolgáltak: egyrészt támpontot nyújtottak nekik, másrészt a követendő politikájuk legitim alapját hozták létre (Davutoğlu, 2016, 105. o.). A geopolitika fogalma a nemzetközi politikaelmélet keretén belül a 20. század elején jelent meg, a svéd geopolitikus, Johan Rudolf Kjellén 1916-os munkájában. Azonban ez a fajta gondolkodás már a 19. század végén tetten érhető volt Friedrich Ratzel, a német geopolitikai iskola megalapítójának a munkáiban, amelyek Kjellénre is nagy hatást gyakoroltak. Ma a geopolitikai gondolkodás szociáldarwinista irányzatának a klasszikus képviselőiként tartjuk számon őket. Az államot mindketten organikus entitásnak látták, és a tér, az élettér, a térérés, illetve a hely és helyzet kifejezés képezte a fogalomhasználatuk építőelemeit (Szilágyi, 2018, 29–38. o.).

„Ratzel [az] elméletét a tér (*Raum*), a helyzet (*Lage*), az élettér (*Lebensraum*), az adott terület alakja (*Gestalt*), határai, térbeli feltételei, a felszíni formák, az éghajlat és a biológiai környezet egymáshoz való viszonyának a vizsgálata alapján alakította ki. Ehhez kapcsolódott a későbbiek folyamán a tér és a helyzet együttesén alapuló hatalom (*Macht*) különböző megnyilvánulási formáinak elemzése, az állam fejlődési dinamikájának, területi növekedésének és kiterjedésének, valamint az attól elválaszthatatlan, már említett térérzés (*Raumsinn*) fogalma.” (Szilágyi, 2018, 32. o.)

Ratzel szerint a nemzetközi politika a túlélésért folytatott állandó küzdelem, amelynek során az államoknak alkalmazkodniuk kell a környezetük tényezőihez: fejlődnek vagy elpusztulnak. Elmélete szerint az államok a hatalmukat és az említett adaptációs képességüket az élettérből eredeztetik (Owens, 1999, 64. o.).

A geostratégiai irányzat képviselői elsősorban a történelem és a földrajz vonatkozásában vizsgálják a nemzetközi politikai rendszert; a klasszikus gondolkodóinak az alapvető kérdése a szárazföldi vagy a tengeri hatalom primátusát érinti, továbbá a földrajzi–térsgési aspektusokat veszik górcső alá. A legjelesebb képviselője Alfred Thayer Mahan, az Amerikai Egyesült Államok Haditengerészetének ellentengernagya (Szilágyi, 2018, 41–50. o.). Szintén ehhez az irányzathoz sorolhatjuk Sir Harford John Mackindert, az angolszász geopolitikai iskola megalapítóját, aki „kidolgozta a kulcsövezetről (*Pivot Area*), a magterületről (*Heartland*), valamint a Földközi-óceáni Szövetségről (*Midland Ocean*) és a Léna-vidékről (*Lenaland*) szóló elméletét. A világot zárt, egyensúlyon alapuló, de állandóan mozgásban és változásban lévő rendszernek tekintette” (Szilágyi, 2018, 51. o.). Ratzel – Mahan álláspontjához hasonlóan – úgy tekintett a tengeri hatalomra, mint egy államnak a világhatalommá válásához szükséges globális hatótávolságára. Ennek továbbgondolásaként kifejti, hogy a tengeri hatalom (a szárazfölddel ellentétben) sokkal jobban megtérül a tengeri kereskedelem révén, így ez az állam növekedésének a hatékonyabb módja (Ashworth, 2010, 283. o.).

A két irányzat egyesítője, akinek az elméletét Adolf Hitler is alapul vette, de azt eltorzította a „Mein Kampf”-ban, az a Karl Ernst Haushofer, aki a német geopolitikai iskola intézményesítője volt. Ő a pánrégiók elemzésével, illetve a birodalmi zónák és befolyási övezetek megjelenítésével írta le a nemzetközi rendszert (Szilágyi, 2018, 68–78. o.).

Nicholas John Spykman az elméletében egy peremterületi vonalat állított fel (*rimland*) Nyugat-Európától Törökországon, Iránon, Indián és Kínán át Kelet-Szibériáig, amelynek az uralma az elmélete szerint a világhuralmat biztosítaná. Davutoğlu értelmezésében a szövetségi és az egyezmények által létrehozott rendszerek (NATO, CENTO, SEATO) is e törekvés megvalósítását szolgálják (Davutoğlu, 2016, 107. o.). Mackubin Thomas Owens is egyetért azzal, hogy Spykman elmélete nagy hatást gyakorolt a hidegháború alatti amerikai külpolitikai magatartásra és a feltartóztatás politikájára. Ahogy egy másik geopolitikai gondolkodó, Alexander de Seversky légi geopolitika elmélete is hatással lehetett a külpolitika alakulására: ő két részre osztotta a világot – az Egyesült Államok és a Szovjetunió befolyási területeire –, és szerinte a két térségen kívül található régió fölött gyakorolt légi fölény dönti el a végső hatalmat (Owens, 1999, 68–69. o.).

Pascal Venier a neves politikatudós, Zbigniew Brzezinski gondolatmenetére hívta fel a figyelmet. Brzezinski különbséget tett a geopolitika, a stratégia és a geostratégia között: szerinte az első a földrajzi és politikai faktorok kombinációja, amely meghatározza egy állam vagy régió helyzetét (ez a földrajznak a politikára gyakorolt hatását hangsúlyozza); a második egy központi vagy katonailag fontos cél elérését szolgáló, átfogó és előre eltervezett eszközök alkalmazására utal; a harmadik pedig magában foglalja és egyesíti a megfontolást a geopolitikai szempontokkal (Venier, 2010). Brzezinski maga is a geopolitikai alapfogalmakból kiindulva írta le a térséget és kereste a kulcsfontosságú területeket. Az általa „eurázsiai sakkjátszóterületnek” nevezett térség másképp a globális magterület (*heartland*) vagy világhatalmi kulcsövezet (*pivot*). Geopolitikai kulcsterületnek azok tekinthetők, amelyek nem a hatalmukból vagy a becsvágyukból fakadóan fontosak,

hanem a stratégiai elhelyezkedésük okán. Kulesterületnek Ukrajna, Azerbajdzsán, Dél-Korea, Törökország és Irán tekinthető (ez utóbbi kettő stratégiaileg aktív külpolitikát folytat) (Brzezinski, 2017, 33–65. o.).

Történelmi áttekintés

A Török Köztársaság a születésétől, 1923-tól fogva egyértelművé tette a nyugati orientáltságát: Musztafa Kemal Atatürk vezetésével a nyugati mintákat követve lépett a modernitás útjára. Atatürk híres „Béke otthon – béke a világban” mondata a külpolitika vonatkozásában a befelé fordulást jelentette, illetve azt is, hogy Törökország nem az Oszmán Birodalom birodalmi, regionális irányultságát követi (Stein, 2014, 3. o.).

Bár az utóbbi években Törökországot egyre többször közel-keleti államként emlegetik, valójában nem könnyen sorolható be egyetlen térségbe. Egyik geopolitikai szubrégiós, illetve gazdasági, kulturális, politikai kategóriába sem tartozik teljesen, és a Kelethez vagy Nyugathoz tartozásnak az oszmán korra jellemző dilemmája napjainkban is folyik. Az Oszmán Birodalom a 17. század végéig egy katonai, offenzív jellegű külpolitikát folytatott (amelynek az *actio radiusa* Bécsig terjedt), azonban a hanyatlásával egyre inkább a *status quo*, illetve a saját területi integritása megőrzésére törekedett – a nagyhatalmak egymás ellen való kijátszása révén. A későbbi évtizedekben pedig a hatalmi egyensúly elve alakította a külpolitikáját (Özdemir és Whiting, 2019, 367–368. o.). Davutoğlu az 1699-es karlócai békét tartotta a fordulópontnak, amikor is a birodalom a vereség miatt a védekezés stratégiáját kezdte alkalmazni. A hatalmak egymás elleni kijátszásának a célja, hogy a „közeli aktív ellenséget a távoli potenciális ellenségekkel akarják ellensúlyozni” (Davutoğlu, 2016, 75. o.).

Az oszmán birodalmi elit a 19. század közepétől erőteljes nyugatosításba, modernizációba és iparosításba kezdett, azzal a céllal, hogy az ország felzárkózzon a Nyugathoz. Az Oszmán Birodalom elvesztette az első világháborút, és a hamvaiból megszületett, fiatal köztársaság a nyugati hatalmakkal szemben kivívta a függetlenségét

és a területi integritását. Az új állam bizonyos tekintetben folytatta az oszmánok politikáját: nem fordult el a nyugati törekvésektől. Természetesen ez az európai normák és értékek melletti elköteleződésen kívül biztonsági, stratégiai megfontolásokból is eredeztethető. A török elit képviselői úgy gondolták, az új állam biztonságát az garantálhatná a legjobban, ha bebiztosítja magát azokkal az európai hatalmakkal szemben, amelyek végeredményben az Oszmán Birodalom végső felbomlásának részesei voltak. A Nyugat felé fordulással egyben azt is elkerülhetik, hogy az érintett államok a török belső folyamatokat befolyásolják, vagy azokat Európa szempontjából fenyegetésként értelmezzék (pl. egy esetleges más irányú külpolitika folytatása esetén). Másrésztől mindezzel a nyugati hatalmak segítségét is biztosítani akarták egy Európán kívülről érkező területi vagy biztonsági fenyegetéssel szemben (Erşen és Köstem, 2019, 15–16. o.). A földrajzi elhelyezkedés és annak a stratégiai értéke így az 1920-as évek óta nem változott, azonban éppen ebből fakadóan megjelent a török gondolkodásmódban az ún. „Sèvres-fóbia”, amely szerint a külvilág (belső támogatással) folyamatosan gyengíteni és megosztani akarja Törökországot (Özdemir és Whiting, 2019, 368. o.).

Fontos megjegyezni, hogy a nemzeti szuverenitás és a fiatal állam megőrzése érdekében a török elit az egységes törökség (*monolithic Turkishness*) elvét képviselte, azaz nem létezhetett az országban a töröktől eltérő identitás. Atatürk híres, a kemalizmus alappilléret jelentő „hat nyíl”-elvé a következők elérését célozta: republikanizmus, szekularizmus, nacionalizmus, populizmus, államiság, forradalmiság (Al, 2019, 121. o.). Az Atatürk által lefektetett elvek egyértelműen szakítottak a korábbi oszmán birodalmiságéival – a pánoszmánizmussal, a pániszlámizmussal és a pánturanizmussal –, s ez is jelzi, hogy a külpolitikája egyben a belpolitikája kiterjesztéseként is értelmezhető, illetve a kettő szorosan összekapcsolódik, ahogy az a mottójában is megnyilvánult. Míg a fiatal török állam a saját belső megújulásával és a gazdasági helyreállításával volt elfoglalva az 1930-as években, addig a világ már a második világháborúra készült. A törökök az említett okok miatt igyekeztek egyik fél felé sem elköteleződni, és csak az utolsó

pillanatban álltak a szövetségesek oldalára (Özerdem és Whiting, 2019, 369. o.). Az Atatürk 1938-as halálát követően hatalomra került Mustafa İsmet İnönü kormányának akkoriban gazdasági problémákkal (pl. magas inflációval, a vidéki területek alacsony életszínvonalával és jelentős katonai kiadásokkal) kellett szembenéznie (Al, 2019, 123. o.).

Atatürk alatt az ország a modernizáció érdekében igyekezett a Nyugat értékeit és intézményrendszerét adaptálni, de nem függött tőle sem gazdasági, sem katonai értelemben (Özerdem és Whiting, 2019, 369. o.). Ez a háborút követően megváltozott: a bipoláris rendszer kialakulásával a geopolitikailag kiemelten fontos térségben elhelyezkedő ország nem lehetett független, és Törökország a nyugati blokkhoz való csatlakozás mellett döntött. Ennek oka jórészt a Szovjetuniótól való félelem volt. De az elhatározáshoz hozzájárult a Marshall-segély jelentette gazdasági segítség, illetve az 1947-ben meghirdetett Truman-doktrínában szereplő politikai támogatás is. Törökország 1952-ben tovább növelte az atlantista kötődését: csatlakozott a NATO katonai tömbjéhez. Mindezzel egy időben egy jelentős belpolitikai változás következett be: 1946-tól demokratikus többpártrendszer alakult ki, majd 1950-ben ellenzéki kormány került hatalomra (Al, 2019, 123. o.). Érdemes kiemelni, hogy a török vezetők nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy az ország elsősorban nemzetközi szervezetek keretében építse a kapcsolatait a nyugati hatalmakkal, és lehetőség szerint kerülje a kétoldalú biztonsági és gazdasági kapcsolat kialakítását (Erşen és Köstem, 2019, 16. o.).

A második világháború után Törökország igyekezett az alkupozi-ciója növelésére használni a geopolitikai helyzetét, ugyanakkor tudta, hogy a szövetségi rendszerben periférikus tényező, és egy statikus keretben mozog. Az USA és a NATO szövetsége biztonsági ernyőként szükséges volt számára, és a geopolitikai alkupozi-ció is e *status quo* megőrzésére szolgált inkább, mintsem a nyitás lehetőségét hordozta magában (Davutoğlu, 2016, 117. o.). Ahogy arra Péczeli Anna az egyik tanulmányában rámutat, a nyugati katonai szövetséghez való szoros kötődés azonban egyfajta paradoxont is hordozott magában: minél közelebbi volt a kapcsolat, annál nagyobb lett az esélye, hogy az ország

egy, a két blokk közti esetleges konfliktus során hadszíntérré válik (Baranyi és Szálkai, 2016, 211. o.).

A hidegháború idején a török külpolitika megmaradt a nyugati elköteleződés mellett: az első évtizedben az atlanti hatalmaktól való egyértelmű gazdasági-katonai és politikai függésben és azokat támogatva (pl. 1955-ben a bagdadi paktumban való részvétellel, az 1956-os szuezi válság kapcsán, illetve az algériai függetlenedés ellenzőjeként). A hatvanas évek azonban változást hoztak. Törökországban ugyanis 1960-ben a katonaság államesínyt hajtott végre (akkoriban a katonaság volt a kemalizmus elveinek a letéteményese és a legfőbb biztosító), bár az még – ahogy azt Baranyi Tamás Péter kifejti – nem rázta meg a török–amerikai viszonyt és szövetséget, hiszen az USA éppen akkoriban telepített Törökországba rakétákat (Baranyi és Szálkai, 2016, 60. o.). Az egyik legnagyobb törés Washington és Ankara között a ciprusi kérdés kapcsán, 1964-ben alakult ki, ugyanis a török vezetés igyekezett – a blokkon belüli lehetőségeihez képest – multilaterálisabb külpolitikát folytatni: többek között a Szovjetunióval is kereste a kapcsolatot, és megpróbálta a nemzeti érdekeit egyre jobban érvényesíteni. Azonban a legnagyobb ellentét az 1970-es években jelentkezett, a törökök ciprusi katonai beavatkozása következményeként kivetett amerikai szankciók miatt (Özerdem és Whiting, 2019, 370–371. o.).

1980-ban újabb törökországi puccs zajlott le, és a katonai kormányzatot 1983-tól Turgut Özal kabinetje váltotta fel. Ez az időszak a jelentős belső változások (pl. a liberális piacgazdasággá válás) időszaka, amely során olyan meghatározó lépések is történtek, mint a kurd nyelv használatának 1991-es engedélyezése. Özal az amerikai példa alapján úgy gondolt Törökországra, mint egyfajta olvasztótégelyre, és azt fejtegette, hogy mi történt volna, ha Atatürk Török Köztársaság helyett Oszmán Köztársaságnak nevezi el az államot (Al, 2019, 137. o.).

A külpolitika terén is fontos volt az ezredfordulót megelőző évtized: a továbbra is fenntartott nyugati orientáltság mellett (amelyben a NATO és az Egyesült Államokkal való jó kapcsolat volt az elsődleges, illetve – fontos lépésként – az Európai Unió 1999-ben hivatalos

tagjelölti státuszra emelte az országot) egyre nagyobb aktivitás mutatkozott meg más régiók iránt. Ez a változás már az először miniszterelnökként majd elnökként beiktatott Özal alatt kezdődött, és 1997–2002 között İsmail Cem külügyminisztersége idején folytatódott (Park, 2012, 104. o.). A hidegháború vége teljesen új nemzetközi helyzetet teremtett, hiszen megszűnt a Szovjetunió és vele együtt a szuperhatalmi státusza, s jelentősen csökkent a befolyása is. Ezzel hatalmi vákuum keletkezett a kaukázusi és a közép-ázsiai régióban is, amely így a török külpolitikai törekvések egyik fő irányává válhatott. Ebben fontos segítséget jelentettek a térség közös történelmi-nyelvi hagyományai. „Özal képzeletében egy olyan török világ körvonalai rajzolódtak ki, mely kétszázmilliós népességével a »stabilitás őrzője lehet az Adriai-tengertől a kínai falig terjedő hatalmas térségben«” (Flesch, 2007, 109. o.).

Az Ankara által a Kaukázusban és Közép-Ázsiában betöltendő nagyobb szerep a nyugati hatalmak, de még Oroszország számára is megfelelt, mivel azt remélték, hogy ellensúlyozni tudja Irán és az iszlám fundamentalizmus lehetséges térnyerését. Akkoriban Törökország egyfajta modellként szolgált (volna) a térség államai számára. Ám a hidegháború vége hiába kínált szélesebb manőverezési lehetőségeket a török külpolitika számára, és a posztszovjet térség 150 milliós türk lakosságának a törökökkel való történelmi, kulturális, nyelvi közössége ellenére Ankarának rá kellett döbbernienie, hogy még nem rendelkeznek megfelelő gazdasági-politikai kapacitással annak kihasználásához (Özerdem és Whiting, 2019, 372. o.).

Davutoğlu Özal kormányzásának az időszakát (1987–1993) neooszmanizmusként írta le, s az Oszmán Birodalomban a 19. században végbement Tanzimat reformfolyamat és az Özal kormányzása közötti hasonlóságokra mutatott rá. Ilyen például, hogy mindkettő egy új politikai identitás és kultúra kialakítására törekedett, miközben a nyugati és a hagyományos értékeket igyekezett összhangba hozni. De Davutoğlu az európai integráció iránti vágyat és az amerikai hatalomhoz való alkalmazkodást is e folyamat részének tekintette (Davutoğlu, 2016, 90. o.).

Török külpolitikai törekvések, 2002–2010/2015

Törökország 20. századi történelme az Oszmán Birodalom romjain kezdődött el, amellyel az új, köztársasági berendezkedés csekély hasonlóságot mutatott, azonban az állam földrajzi elhelyezkedése (a volt birodalom geopolitikai központjában), illetve az elit és annak a *top-down* modernizációs eszközei alig változtak. A szekuláris állammá történt átalakulás során a nyugati orientáció megmaradt, és ez határozta meg a 20. századi törekvéseket is. Geopolitikai szempontból az új köztársaság a birodalmi elődjétől nemcsak a kedvező elhelyezkedését, de a problémáit is megörökölte: a külpolitikai konfliktusait a szomszédaival (Irakkal, Szíriával, Örményországgal), versengő együttműködését Oroszországgal, illetve az európai uniós tagságát vétőző államokkal (pl. Ciprus, Görögország). Ugyanakkor a birodalmi múlt egy olyan nagyságérzetet (*imperial grandeur*) és büszkeséget, illetve egy világbirodalmat létrehozó nemzethez tartozás tudatát adja a törököknek, amelynek a hatása máig érezhető (Özerdem és Whiting, 2019, 368. o.).

Törökország a geostratégiai elhelyezkedésének köszönhetően sokkal nagyobb szerepet tud(ott) játszani a világpolitikában, mint azt a mérete, a lakossága, a gazdasági ereje vagy a katonai nagysága alapján tehetné. Olyan területen fekszik, amely fontos kereskedelmi útvonalként köti össze a gazdaságilag fejlett Nyugatot az energiahordozókban gazdag közel-keleti és Kaszpi-tengeri térséggel. Így az ország egyszerre balkáni, földközi-tengeri, európai és közel-keleti is. Ez az elhelyezkedés (az Anatóliai-félsziget, illetve a két szoros, a Boszporusz és a Dardanellák felügyelete) katonai és politikai értelemben hatalmas előny, gazdaságilag szintén kedvező, azonban egyben jelentős biztonsági kihívást is rejt magában. Így, bár Törökország elhelyezkedése politikailag és gazdaságilag előnyös, szomszédai száma és összetétele hátrány is egyben. (Özerdem és Whiting, 2019, 368–369. o.).

Egeresi Zoltán a török geopolitikai gondolkodás történelmi hagyományainak áttekintése során úgy találta, hogy a második világháború éveitől vált jellemzővé a földrajz és Törökország nemzetközi

helyzetének az összekapcsolása (amely főként a német szakirodalomra támaszkodott), de e tudományág a hidegháború éveiben és a posztbipoláris világrendben is népszerű maradt, s a hadsereg volt a legfőbb letéteményese (amely így próbálta legitimálni a saját szerepét) (Egeresi, 2017, 68–70. o.). Törökország geopolitikai elemzése során fontos megemlíteni a kaukázusi és a közép-ázsiai régiót is, hiszen a térség hagyományosan a „türk világ” (*Turkic world*) fogalmával jellemezhető, amely a Balkántól Kínáig húzódik, és a törökök történelmi befolyását jelzi. A Kaukázus továbbá arra is lehetőséget kínál, hogy a közép-ázsiai régió Oroszország és Irán érintése nélkül is elérhető legyen a törökök számára (Erşen és Köstem, 2019, III. o.).

Az ezredforduló utáni első évek jelentős változást hoztak a török bel- és külpolitikában egyaránt: 2002-ben jutott kormányra az Igazság és Fejlődés Pártja (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP), amelynek az alapítói az 1960-as évek óta működő, a politikai iszlámot képviselő *Milli Görüş* [Nemzeti Nézőpont] mozgalom tagjai voltak. Az AKP és maga Recep Tayyip Erdoğan azonban már 2001-ben, az egyik legelső lépésként kijelentette, hogy szakít a politikai iszlámmal és a *Milli Görüş*-sel. (Kastoryano, 2014, 188–189. o.).

Az AKP a kormányzása kezdetén azon volt, hogy megerősítse a saját legitimitását mind a belpolitikai, mind a külföldi kritikusaival szemben. Ennek egyik eszközeként tovább folytatta a nyugati orientációra fókuszáló külpolitikát, azaz az európai uniós csatlakozási törekvéseket (a folyamat 2005-re érkezett a csatlakozási tárgyalások megkezdésének szakaszába), illetve az azzal összefüggésbe hozható belpolitikai reformokat. A korábbi évek külpolitikai fókuszától egyre inkább távolodott ez a központi szerepet betöltő nyugati orientáltság (Erşen és Köstem, 2019, 17. o.). A külpolitikája az Egyesült Államokéval is rezonált, többek között a Ciprus egyesítését kitűző Annan-terv támogatásában, és az ország demokratikus, szekuláris berendezkedése is megfelelt a nyugati várakozásoknak (Özerdem és Whiting, 2019, 403. o.).

Az AKP 2007-es, a korábbinál nagyobb arányú választási győzelme és legitimációs megszilárdulása, valamint a 2008-as gazdasági

világválság következtében a török külpolitika erőteljesebben támaszkodott az új irányelveire, és igyekezett minél hatékonyabban kiterjeszteni a befolyását a régió országaira. A külpolitika irányelveit elsősorban Ahmet Davutoğlu,² a későbbi külügyminiszter és miniszterelnök 2001-ben megjelent munkájára, a „Stratégiai mélység” című kötetre alapozva fektették le. 2002 és 2015 között elsősorban az ő külpolitikai stratégiája határozta meg a török gondolkodást; ezt az időszak azonban az elemzés szempontjából két periódusra osztható. A 2010-ig terjedő időszak felütése a 2001. szeptember 11-i terrortámadás és az Egyesült Államok neokonzervatív „*war on terror*” politikája. Akkoriban a puha hatalom (*soft power*) és az aktív globalizáció határozta meg a török külpolitikát, amelynek proaktivitását az iszlám, a demokrácia és a szekularizmus közötti sikeres egyensúlyozása tette lehetővé (Özdem és Whiting, 2019, 383. o.).

A magát neoszmánként jellemző Davutoğlu azt hirdette, hogy Törökországnak nem szabad elfordulnia a kulturálisan, történelmileg gazdag oszmán örökségétől, sőt inkább hangsúlyoznia kellene azt, és ötvöznie a köztársasági hagyományokkal. A „stratégiai mélység” koncepciójának keretén belül hazája történelmi és földrajzi kiterjedését (*depth*) vizsgálta, és azt olyan politikai tőkének találta, amely elősegíti az ország hatalmi szerepének az elérését. Ehhez a megfelelő eszköznek a globális és regionális kérdésekben Törökország szomszédságában folytatandó proaktív külpolitikát találta. Ez egyértelmű elfordulás volt a korábbi merev, egydimenziójú, passzívabb külpolitikától, és az alábbi öt elv alapján alakította az új elméletet:

- a szabadság és a biztonság közötti egyensúly;
- a szomszédokkal nulla konfliktus (*zero problems with the neighbours*);
- multidimenzionális politikák;
- új diplomáciai diskurzus és határozott rugalmasság;
- ritmikus diplomácia (Türkmen, 2009, 119. o.).

2 Davutoğlu az akadémiai pályáról érkezett a politikába, többek között a Marmara Egyetemen (Erdoğan alma matere) is oktatott a kilencvenes években.

Davutoğlu hibaként rótta fel, hogy a hidegháború alatt Törökország a nyugati szövetségi rendszer és elköteleződés mellett nem fordított kellő figyelmet a saját természetes befolyási területeire (*hinterland*), és az új megközelítésű külpolitikai stratégia fókuszába három geopolitikai befolyási területet helyezett: a szárazföldit (Balkán, Közel-Kelet, Kaukázus), a tengerit (Fekete-tenger, Adria, Földközi-tenger keleti medencéje stb.) és a kontinentálisat (Európa, Észak-Afrika és egyes ázsiai területek) (Davutoğlu, 2016, 118–119. o.).

2010/2011-ben, az „arab tavasz” kitörésével a második szakasz vette kezdetét, amikor is a korábbi általános külpolitikai aktivitást a nemzetközi események és a regionális változások felülírták, és a hatékonyabb külpolitika folytatása érdekében prioritások kialakítására készítették a döntéshozókat. Ennek jeleként az alkalmazott külpolitikai eszközökben is változás állt be: a *soft power* mellett már a keményebb hatalmi eszközök bevetése is előfordult, ami a stratégiai realista gondolkodás megnyilvánulásaként értelmezhető (Özerdem és Whiting, 2019, 385–387. o.).

2015 után a török külpolitika jelentős gondokkal szembesült, amelyek a következő fogalmakkal foglalhatók össze: menekültválság, az Iszlám Állam (ISIS) elleni küzdelem, a bukott államok (Irak, Szíria) problémája, regionális hatalmi harcok, globális/regionális vezető hiánya, a szektásodás előretörése, az átfogó intézmények és a civil társadalom hiánya (Özerdem és Whiting, 2019, 379–380. o.). Mindezen problémák, valamint a regionális instabilitás, illetve a terrorista szervezetként számon tartott Kurdisztáni Munkáspárttal (*Partiya Karkerên Kurdistan*, PKK) kötött fegyverszünet és béketörekvések vége a török külpolitika számára is változási kényszert, s egyben a korábbi, elsősorban puha hatalmi eszközök további alkalmazásának az ellehetetlenülését is jelentette. A 2016-os puccskísérlet és az azt követő jelentős belpolitikai tisztogatás, illetve Davutoğlu 2016-os lemondása (később, 2019 decemberében ellenzéki politikusként önálló pártot alapított) szintén a gyökeres változást, a proaktív realista megközelítés és a kemény hatalmi eszközök alkalmazását jelzi. Ilias I. Kouskouvelis a tanulmányában azt a következtetést vonta le, hogy

a „*zero problems*” külpolitikája főként amiatt vallott kudarcot, mert az a neoszmanizmus megvalósításának a módszere volt. Ankara úgy viselkedik, mint egy nehézsúlyú birkózó, aki meg akarja félemlíteni a középsúlyú szomszédait (Kouskouvelis, 2013, 56. o.).

Törökország igyekszik kapcsolatot kialakítani olyan, történelmileg versenytársnak számító államokkal, mint Oroszország vagy Irán; ezzel párhuzamosan viszont egyre inkább távolodik az arab államoktól: az Irakkal, illetve a Perzsa-öböl egyes államaival való konfliktusa meglehetősen erodálta a 2010-es évek elején az arab világban betöltött szerepét. A nemzeti érdekei és értékei védelmében legfőképpen magára számíthat, elfogadva a „*precious loneliness*” koncepcióját (Flanagan, Larrabee, Binnendijk, Costello, Efron, Hoobler, Kirchner, Martini, Nader és Wilson, 2020, 181. o.). Törökország (és a 2002 óta kormányon lévő AKP) nagy ígérekkel készül a köztársaság 100 éves fennállására: Erdoğan kijelentette, hogy 2023-ra hazája a világ vezető államai között lesz (Cornell, 2012, 13. o.), és ha az európai uniós csatlakozási tárgyalások addig nem járnak sikerrel, s Törökország nem lesz az EU tagja, akkor visszavonja a csatlakozási kérelmet (Csicsmann és N. Rózsa, 2013, 60. o.).

Amerikai–török kapcsolatok

Törökország az új köztársaság születésétől, 1923-tól kezdve nagyrészt elfordult a Közel-Keletől, ezáltal jelentősen veszített a korábbi hídszerepéből, és a térségbeli mozgástere is beszűkült (Park, 2007, 42. o.). Az elfordulás jeleként értelmezhető a szekularizmus deklarálása, a nyugati országok felé fordulás és az 1952-es NATO-csatlakozás, illetve Izrael állam 1949-es elismerése. Míg az arab országok a hidegháború alatt elsősorban a Szovjetunió barátságát keresték – annak reményében, hogy a zsidó állammal szemben támogatni tudja őket –, Törökország nyugati szövetségessé vált (Park, 2012, 104. o.). Ezzel a bipoláris világrendben a geopolitikai kérdések váltak számára a külpolitikai mozgástér egyik legmeghatározóbb szempontjává.

1957. január 5-én deklarálta Dwight D. Eisenhower a doktrínáját, amelyben segítséget ajánlott fel a Közel-Kelet államainak a kommunista befolyás ellenében, ezzel az Egyesült Államok szempontjából kiemelt fontosságú térségként kezelte őket. Ez hatással volt az amerikai–török kapcsolatokra, illetve a török külpolitikai törekvésekre is, amelyeket akkor Adnan Menderes Nyugat-barátnak tartott kormánya alakított. Törökország arra törekedett, hogy a saját szerepét hangsúlyozza a Közel-Kelet államaival kapcsolatban; ennek egyik eszközeként csatlakozott a bagdadi paktumhoz is. A külpolitikai célja az amerikai támogatás elnyerése volt, amelyre a szovjet fenyegetéssel szemben volt szüksége. Az 1956-os szuezi válság után azonban az ország szerepe másodlagossá vált (Seydi, 2010, 434. o.).

Lyndon B. Johnson amerikai elnök 1964-ben, Ciprus kérdésében küldött levele az Amerika-ellenesség magvait vetette el a törökökben. A török kormánynak szóló kemény hangú figyelmeztetés értelmében Törökország egy esetleges katonai beavatkozás során nem használhatta fel a NATO haderejét és fegyvereit, illetve előzetes konzultációt kellett Washingtonnal folytatnia. Ugyanis – mint Johnson fogalmazott – a beavatkozásnak könnyen szovjet katonai reakció lehet az eredménye, amely esetben nem garantálható a NATO támogatása Törökország számára. Mustafa İsmet İnönü köztársasági elnök szinte azonnal meghívást kapott az Egyesült Államokban folytatott tárgyalásokra, és a ciprusi kérdés megoldására kidolgozták az ún. Acheson-tervet (amely a törököknek kedvezett volna, de a görögök elutasították), ám a konfliktus által keltett Amerika-ellenesség már beleivódott a török gondolkodásba (Türkmen, 2009, 112. o.). A ciprusi kérdés rendezését a következő években sem sikerült megvalósítani, bár az ENSZ Közgyűlése is foglalkozott vele, de így sem értek el eredményt. Viszont újabb konfliktust szült az ügy: a törökök 1967-ben ismét katonai beavatkozást fontolgattak, amire Washington a Johnson-levélnak és a biztonsági kockázatoknak az emlékeztetükbe idézésével felelt, ők pedig az abban az évben folytatott arab–izraeli háború miatt bírálták az amerikai felet (İşyar, 2005, 26. o.). 1974-ben a török kormány katonai erővel is beavatkozott a ciprusi viszálykodásba, és 1975. február 13-án

a támogatásával megalakult a Ciprusi Török Köztársaság. A konfrontáció így a törökökkel szemben 1975 és 1978 között fenntartott amerikai embargóba torkollott, amely minden katonai eszközre kiterjedt (İşyar, 2005, 27. o.).

Általánosságban elmondható, hogy jellemzően a Törökországgal szomszédos államok kapcsán alakult ki konfliktus Ankara és Washington között; erre jó példa Ciprus, Görögország, illetve a Közel-Kelet térsége is. A törökök – főként, ha az utóbbi területen robbant ki válság – általában az Incirlik melletti támaszpont használatát korlátozták az amerikaiak számára (Park, 2007, 42. o.). Davutoğlu kiemelte, hogy a közel-keleti régió hidegháború alatti helyzete az ismertetett geopolitikai elméletek közül Spykman *rimland* [periférikus térség] nézetének megfelelően értelmezhető, és a két blokk közti legérzékenyebb geopolitikai térségnek tekinthető (Davutoğlu, 2016, 131–132. o.).

Az 1970-es évek végétől a kétoldalú kapcsolatok újra felívelő periódusba kerültek. Ez Jimmy Carter elnöksége alatt kezdődött, és a Fehér Ház első lépésként 1978-ban feloldotta az 1975-ben, Gerard Ford adminisztrációja alatt a hadi eszközök kereskedelmére kivetett embargót. Törökországban 1980-ban katonai puccs zajlott, majd 1983-tól 1989-ig Turgut Özal állt a kormány élén. Ezt az időszakot Nyugat- és Amerika-barát külpolitika jellemezte: a törökök az incirliki támaszpont használatának engedélyezésével támogatták az amerikai erőket az öbölháború során, hozzájárultak a légterük használatához is, és a konfliktus során az iraki erők lekötésére jelentős katonai erőt állomásoztattak a határon (Türkmen, 2009, 112–113. o.).

Bill Clinton elnökségi periódusai alatt is fennmaradt a két állam szoros kapcsolata, olyannyira, hogy a kétoldalú kereskedelem 70 százalékkal nőtt 1991 és 1997 között, sőt a Clinton-adminisztráció 1997-ben egy ötpontos irányelvet fogalmazott meg, amelyben energiapolitikai, gazdasági, biztonsági együttműködési, regionális kooperációs és az égei-tengeri/ciprusi kérdések szerepeltek. A Clintont követő George W. Bush elnöksége is hasonló folytatást vetített előre az amerikai-török kapcsolatokban: a 2001. szeptember 11-i terrortámadás után Ankara támogatta Washington a terror elleni háborúban, valamint

jelentős katonai erővel vett részt 2002 júliusától 2003 januárjáig az afganisztáni beavatkozásban is. Péczeli Anna kiemelte, hogy leginkább műveleti szinten volt számottevő a török részvétel, a stratégia kialakításában Ankara nem játszott a jelentőségének megfelelő normatív szerepet (Baranyi és Szálkai, 2016, 215. o.). A republikánusok jellemzően tudatában voltak Törökország stratégiai szövetségesi voltának (Türkmen, 2009, 113–114. o.). Az amerikai érdeklődés azonban 2003-ban Irak felé fordult, és az iraki háború éket vert a szövetségesek közé.

A hidegháborút követően a Közel-Kelet térségét már nem az ideológiai alapú geopolitikai polarizálódás alapján, inkább geokulturális, civilizációs alapon kezdték megközelíteni: Davutoğlu – a civilizációk összecsapásának Samuel P. Huntington által megfogalmazott elméleteire hivatkozva – úgy vélte, hogy Törökországnak fontos szerepe lehet a geokulturális kirekesztés csapdájának a lebontásában. Az elemzésében azt is kifejtette, hogy a politikai és a valós geopolitikai határok közti ellentét határozza meg a térséget, és ez segíti elő a geopolitikai vákuumterületek kialakulását is, ahogyan az például Észak-Irak esetében is látható (Davutoğlu, 2016, 133–136. o.).

Az amerikai megközelítés sem volt már ugyanolyan, mint a Clinton-adminisztrációnak a Törökországot, annak jelentőségét és az EU-val való kapcsolatát illető hozzáállása. Clinton igyekezett az ország fontosságának a kulturális oldalát is hangsúlyozni, az ifjabb Bush alatt viszont leginkább a geopolitikai szerep kapott nyomatékot (pl. az iraki háború és az EU-csatlakozás kérdése, amely több szempontból is összefüggött). Bush – apjához, George H. W. Bush korábbi elnökhöz hasonlóan – egyfajta (bár nem kizárólagos) összefüggést vázolt fel az iraki katonai akció török, valamint Törökország EU-csatlakozási törekvéseink amerikai támogatása között (Çakir, 2016, 163. o.).

Az amerikai–török kapcsolatok azonban 2003 közepén ismét újabb mélypontra kerültek,³ amikor az iraki Szulejmánijában az amerikai hadsereg tagjai török katonákat is foglyul ejtettek és kihallgattak

3 Az incidens alapján készült a nagy visszhangot kiváltó *Farkasok völgye* című film 2006-ban.

(Çakir, 2016, 177. o.). Csak két nappal később engedték szabadon őket, miután magas szinten zajlott egyeztetés Ankara és Washington között, illetve amerikai zászlókat égettek az Egyesült Államok ankarai követsége előtt. Ez az incidens ismét növelte az USA-ellenességet, amely támogatókra talált a török közvéleményben – pártállásra való tekintet nélkül. Az Amerika-ellenesség ma általános értelemben egy, a hatalmi egyenlőtlenségre adott válaszként, az USA képviselte globalizáció elleni és az amerikai értékekkel szembeni reakcióként értelmezhető. Konkrétan azonban olyan eseményekhez köthető, amelyek törést, a két állam közti kapcsolat minőségében beállt változást hoztak/hoznak. Ilyen volt az 1964-es Johnson-levél és a 2003-as Szulejmánijja-incidens is (Türkmen, 2009, 123–124. o.).

Mark Parris, a Clinton által Törökországba akkreditált amerikai nagykövet kifejtette, hogy a két ország kapcsolata a Bush-éra után rosszabb állapotba került, mint ahogy azt az elnöki beiktatásakor „átvette” (Park, 2008, 18. o.). Így amikor Barack Obama elnöknek az első tengerentúli útja Ankarába vezetett, és ott elmondta a történelmi jelentőségű beszédét, s modellértékű partnerségnek nevezte a két ország kapcsolatát, azt egy új típusú együttműködés jeleként értékelték (Üstün és Kanat, 2013, 82. o.). A Bush-adminisztráció terrorizmus elleni háborújával szemben Obama új fejezetet kívánt nyitni az amerikai külpolitikában, és az addigi unilaterális amerikai hatalmi koncepció helyett az USA fő szövetségeseire koncentrált (Kalin, 2010, 93. o.). Az, hogy Obama első európai körútjának állomásai között Törökország is szerepelt, megtisztelő volt a török fél számára, ráadásul alig egy hónappal Hillary Clinton külügyminiszter látogatása után, 2009 áprilisában érkezett oda az elnök. A magas szintű találkozók az év folyamán is folytatódtak, Erdoğan pedig december elején tett látogatást a Fehér Házban (Çakir, 2016, 231. o.). További pozitívum volt a bilaterális kapcsolatok alakulásában az iráni atomalku kérdése, amelyben az USA és Törökország érdekei megegyeztek, és az erőfeszítéseik szintén azonos irányt vettek.

Obama – az elődei politikáját folytatva – többször is nyilvánosan kiállt Törökország EU-csatlakozásának a fontossága mellett: 2009

júniusában, a normandiai partraszállás 65. évfordulóján például az akkori francia elnökkel, Nicolas Sarkozyvel szemben azt hangsúlyozta, hogy mennyire fontos lenne a török állam csatlakozása, főként a muszlimokkal való együttműködés és összefogás erősítése szempontjából. 2010-ben az örmény lobbija egyre erőteljesebb nyomást tudott gyakorolni az amerikai kongresszusra, hogy az formálisan is genocídiumként hivatkozzon a 20. század eleji eseményekre. Ennek hatására a török fél úgy érezte, az Obama-adminisztráció elárulta, és még a nagykövetet is visszahívták (aki aztán egy hónap múlva visszatért a hivatalába) (Çakir, 2016, 226–232. o.).

Az „arab tavasz” kirobbanása után az amerikai–török viszony a közel-keleti történések árnyékában alakult: a líbiai beavatkozás kapcsán Törökországnak az óvatos megközelítés állt az érdekében, és igyekezett elsődlegesen diplomáciai eszközökkel, közvetítői szerepvállalásával elősegíteni a konfliktus feloldását, s a humanitárius krízis elhárítására törekedett. Ezért csak tartózkodóan vett részt a NATO-intervencióban. Megjegyzendő, hogy több, az intervenciót addig ellenző ország álláspontja is megváltozott a növekvő líbiai erőszakhullám hatására (Çetinoğlu Harunoğlu, 2019, 444. o.). Tovább árnyalta az amerikai–török kapcsolatokat a terrorizmus elleni fellépés kérdése: 2014-től az Egyesült Államok egyre nagyobb erővel lépett fel az ISIS ellen, ami az egyik legnagyobb konfliktusforrást jelentette a két állam között. Mivel Törökország számára kulcskérdés volt, hogy az USA milyen szövetségeseket választ a terroristák elleni fellépéshez, számára az, hogy az amerikai hadsereg az Ankara által a PKK meghosszabbított szárnyának tartott Szíriai Demokratikus Erőket (SDF) és a Kurd Népvédelmi Erőket (YPG) kiképezte és felfegyverezte, s velük együtt vette fel a küzdelmet, komoly érdeksérelemmel járt.

Donald Trump elnökségi ciklusa nagy változást jelentett az amerikai–török kapcsolatokban: az új elnök az *America First*-politika keretében sem az addigi liberális rend, sem Törökországnak az azon belüli, transzatlanti helye felé nem köteleződött el. Jól látszott, hogy számos kérdésben eltértek a stratégiai céljak, s közülük a katonai vonatkozás a legkiemelkedőbb. Az Egyesült Államok iraki és szíriai

szerepvállalásával kapcsolatos nézeteltérések, a törökök részéről az ISIS elleni koalícióhoz való csatlakozásának a 2015 júliusáig történt elodázása, illetve Erdoğannak az a sejtése, hogy az USA és a NATO áll a 2016-os puccskísérlet mögött, egyaránt rombolta a két állam kapcsolatát. Ráadásul a törökök úgy érezték, az ő katonai biztonságukra nem jut kellő figyelem, így amikor problémák adódtak az amerikai Patriot rakéták vásárlásával és technológia transzferrel kapcsolatban, a törökök először kínai, majd orosz technológia beszerzésében kezdtek gondolkodni. Végül az SZ-400-as orosz rakétarendszert vásárolták meg, ami biztonsági és kompatibilitási feszültséget szült a NATO-n belül, és tovább élezte az amerikai–török viszonyt (Özerdem és Whiting, 2019, 406–408. o.).

Trump elnöksége alatt Andrew Brunson lelkész letartóztatása miatt is éles konfliktus alakult ki a két fél között: az amerikai elnök kedvenc kommunikációs csatornáján, a Twitteren számos éles hangvételű, egyértelműen a nyomásgyakorlást célzó bejegyzés született az alapvetően török belpolitikai kérdéssel kapcsolatban (Ovalı, 2020, 38. o.). A török vezetés ugyanakkor Trump beiktatásától egészen 2017 decemberéig, amikor Washington Jeruzsálembe költöztette az izraeli nagykövetségét, reménykedett a kétoldalú kapcsolatok újraindulásában, és ezzel párhuzamosan Erdoğan igyekezett – a francia elnökkel, Emmanuel Macronnal kialakult jó kapcsolatát kihasználva – az EU-val is normalizálni a viszonyát (Flanagan *et al.*, 2020, 180–181.o.).

Konklúzió

Törökország külpolitikai törekvései az elmúlt közel egy évszázadban jelentősen megváltoztak. A korai évtizedekben a belső reformok és a modernizációs folyamat miatt a külpolitika háttérbe szorult, majd a második világháborút követően a geopolitikai helyzetéből fakadóan felértékelődött az ország szerepe. A kétpólusú világrend kialakulásával fel kellett adnia az addigi kívülállását, és a nyugati blokkhoz, illetve – formálisan 1952-ben – annak katonai szövetségéhez, a NATO-hoz csatlakozott. Ez az elköteleződés hosszú évtizedekre meghatározta a

külpolitikai mozgásterét és prioritásait, bár korlátozottan, de ez idő alatt is igyekezett multilaterális külpolitikát folytatni.

A hidegháború végével a török vezetés fókuszja némileg áthelyeződött, s a korábbi oszmán örökség előtérbe került a regionális kapcsolatokban: a birodalom vége óta először a Közel-Kelet is újra fókuszba került. Ez nem jelentette a nyugati orientáció feladását, hiszen továbbra is szoros volt az együttműködés mind az USA-val, mind az EU-val (ld. pl. az öbölháborúban való részvétel, a Clinton elnöksége idején folytatott kooperáció, illetve a csatlakozási tárgyalások 2005-ös megkezdése), azonban a fokozatosan növekvő regionális szerepvállalás és a puha hatalmi eszközök alkalmazása egyre nagyobb szerepet játszott a török külpolitikában, amely a geopolitikai, geoökonómiai (vízkérdés), geokulturális (civilizációs törésvonalak) alapú megközelítéseket helyezte előtérbe. A „*zero problems with the neighbours*” alkalmazása és Davutoğlu elméletei többnyire illeszkedtek a nyugati hatalmak politikájába is, amelyek Törökországot sok esetben mintául látként tüntették fel.

Konfliktusok azonban akkoriban is adódtak Törökország és az egyik legfőbb szövetségeseinek (stratégiai partnerének) tekintett Amerikai Egyesült Államok között. Clinton adminisztrációja fenntartotta és erősítette a jó kapcsolatokat, azonban az ifjabb Bush elnöksége alatt azok látványos romlása következett be. A 2003-as iraki háború – és benne a Szulejmánijja-incidens – jelentős éket vert a két ország közé, amit csak mértékkel tudott enyhíteni Obama elnöksége. Jelentős törést külpolitikai szempontból a 2011-ben kirobbant „arab tavasz”, illetve belpolitikaiból a 2016-os puccskísérlet jelentett. Az előbbi a „*zero problems*” külpolitikai törekvésében jelentős változást hozott: Ankara egyre inkább a kemény hatalmi eszközök használatát, egy sokkal realistább külpolitika folytatását preferálta az arab mozgalmak következtében. Különös jelentőséggel bír e szempontból Szíria, amely a 2000-es években még iskolapéldája volt a puha hatalmi eszközökkel megvalósított török térnyerésnek, akik 2011 után azonban egyre erőteljesebb – akár katonai – beavatkozást hajtottak végre ott, legfőképpen geopolitikai és biztonsági megfontolásokból.

Ez sok esetben konfliktust generált az ország szövetségeseivel, legfőképpen az Egyesült Államokkal, akikkel sok területen eltérnek az érdekeik. A Donald Trump elnöksége (és az ő „*America First*” politikája) alatti, vagyis a 2016 utáni török külpolitika, pontosabban az USA-val kapcsolatos problémáinak a megoldása egyre inkább az amerikaitól eltérő törekvésként írható le. Az SZ-400-as orosz rakéták vásárlása, Andrew Brunson lelkész fogva tartása és a miatta bevezetett amerikai szankciók, az Erdoğan által a puccskísérlet felelősének tartott Fethullah Gülen kiadatása körüli konfliktus és a szíriai polgárháborúba katonai eszközökkel történt beavatkozás egyaránt mélyíti a két állam közti ellentéteket.

Irodalomjegyzék

- Al, Serhun (2019). *Patterns of Nationhood and Saving the State in Turkey: Ottomanism, Nationalism and Multiculturalism*. New York, NY: Routledge.
- Ashworth, Lucian M. (2010). Realism and the Spirit of 1919: Halford Mackinder, Geopolitics and the Reality of the League of Nations. *European Journal of International Relations*, 17(2).
- Baranyi Tamás Péter és Szálkai Kinga (szerk.) (2016). *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Brzezinski, Zbigniew (2017). *A nagy saktábla – Amerika világelsősege és geopolitikai feladatai*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Çakir, Armağan Emre (2016). *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands Across the Table*. London: Routledge.
- Çetinoğlu Harunoğlu, Nur (2019). A Turkish Perspective on the Ethics of 'Safe Zone': The Evolution of the Concept in Turkish–American Relations from Iraq (1991–2003) to Syria (2012–2016). *Journal of Transatlantic Studies*, 17(4), 427–462.
- Cornell, Svante E. (2012). Changes in Turkey. What Drives Turkish Foreign Policy? *Middle East Quarterly*, (4), 13–24.
- Csicsmann László és N. Rózsa Erzsébet (2013). A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten. *Külügyi Szemle*, 12(1), 59–78.
- Davutoğlu, Ahmet (2016). *Stratégiai mélység – Törökország nemzetközi helyzete*. Budapest: Antall József Tudásközpont.

- Egeresi Zoltán (2017). A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. *Külggyi Szemle*, (4), 64–87.
- Erşen, Emre és Köstem, Seçkin (szerk.) (2019). *Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in Changing World Order*. London: Routledge.
- Flanagan, Stephen J., F. Stephen Larrabee, Anika Binnendijk, Katherine Costello, Shira Efron, James Hoobler, Magdalena Kirchner, Jeffrey Martini, Alireza Nader és Peter A. Wilson (2020). *Turkey's Nationalist Course: Implications for the U.S.–Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- Flesch István (2007). *A Török Köztársaság története*. Budapest: Corvina Kiadó Kft.
- İşyar, Ömer Göksel (2005). An Analysis of Turkish–American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 4(3), 21–52.
- Kalin, Ibrahim (2010). US–Turkish Relations Under Obama: Promise, Challenge and Opportunity in the 21st Century. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 93–108.
- Kastoryano, Riva (szerk.) (2014). *Turkey Between Nationalism and Globalization*. London: Routledge.
- Kouskouvelis, Ilias I. (2013). Turkey, Past and Future The Problem with Turkey's „Zero Problems” *Middle East Quarterly*, (4), 47–56.
- Ovalı, Ali Şevket (2020). Türkiye–ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi. *Uluslararası İlişkiler*, 17(65), 23–45.
- Owens, Mackubin Thomas (1999). In Defense of Classical Geopolitics. *Naval War College Review*, 52(4), 59–76.
- Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (szerk.) (2019). *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. London: Routledge.
- Park, William (2007). US–Turkish Relations: Can the Future Resemble the Past?. *Defense & Security Analysis*, 23(1), 41–54.
- Park, William (2008). Obama, Turkey and the Middle East: Troubles Ahead? *Turkish Policy Quarterly*, 7(4), 17–24.
- Park, William (2012). *Modern Turkey – People, State and Foreign Policy in a Globalized World*. London: Routledge.
- Seydi, Süleyman (2010). Turkish–American Relations and the Cuban Missile Crisis, 1957–63. *Middle Eastern Studies*, 46(3), 433–455.

- Stein, Aaron (2014). *Turkey's New Foreign Policy – Davutoglu, the AKP and the Pursuit of Regional Order*. London: Routledge.
- Szilágyi István (2018). *A geopolitika elmélete*. Budapest: Pallas Athéné.
- Türkmen, Füsün (2009). Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies*, 10(1), 109–129.
- Üstün, Kadir és Kanat, Kilic Bugra (2013). US–Turkish Relations: In Search of a New Paradigm. *Mediterranean Quarterly*, 24(4), 82–91.
- Venier, Pascal (2010). Main Theoretical Currents in Geopolitical Thought in the Twentieth Century, *LEspace Politique*, 12(3). A letöltés ideje: 2020. május 5. <http://journals.openedition.org/espacepolitique/1714>.